

K İ T A P T A H L İ L İ

TEBAANIN YABANCI MEMLEKETLERDE DİPLOMATİK HİMAYESİ

“A Suat BİLGE, *Tebaanın yabancı memleketlerde diplomatik himayesi*”, Ankara, 1953, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınlarından No. 33-15, 162 sahife, 250 kuruş.”

Siyasal Bilgiler Fakültesi Devletler Hukuku Doçentlerinden değerli arkadaşımız Dr. Suat Bilge “Tebaanın yabancı memleketlerde diplomatik himayesi” üzerine hazırladığı etüdünü, Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları arasında neşretmiş bulunmaktadır.

Müellif eserinin önsözünde, bu mefhumun yabancı memleketlerde hakları ihlâl edilen fertlerin yabancı devlet aleyhine milletlerarası kaza mercilerine doğrudan doğruya müracaat edememeleri dolayısıyla, tebaası buldukları Devletin onların haklarını korumak için yapacağı müracaatta riayet edeceği usul kaidelerini gösterdiğine işaret ederek, fertlerin haklarının bütün milletlerce tanınması yolunda yapılan çalışmaların, şayanı takdir olmakla beraber, müeyyideden henüz mahrum olduklarını da hatırlatmaktadır. Tetkik konusu, müellifin ifadesiyle, “çok klâsik olmakla beraber, insan hakları dolayısıyla yeniden aktüel bir mevzu olmağa kuvvetle namzettir.”

Tebaanın himayesi mevzuu işlenirken zaruri olarak Devletin sorumu ve tazminat meselelerine de sürüklenmek tehlikesi vardır. Bu meseleler “çok geniş ve muhtelif meseleleri kucaklıyan engin bir mevzudur”. Bununla beraber değerli arkadaşımız, başka bir vesile ile hazırladığı bir etüdde, bu meseleleri ve bilhassa önemli bir kısmını incelemek fırsatını bulmuştu. Bk. A. Suat Bilge, *La Responsabilité des Etats et son application en matière d'actes législatifs*, İstanbul 1950. Bunun için müellif bu etüdünde “Tebaanın himayesi” konusu ile Mesuliyet ve Tazminat meselelerini ayırmak istediğini daha baştan söylemektedir.

Bundan başka doğrudan doğruya yardım ve müdahale isimleri altında toplanabilecek himaye de bu etüdün çerçevesi dışında bırakılmaktadır. Keza önleyici mahiyette diplomatik müdahale ve teşebbüsler de umumiyetle kitabın konusu dışındadır. Nihayet, Devlet temsilcilerinin

himayesi mevzuundaki hususi kaidelere de ancak gerektiği kadar temas edilecektir.

Müellif etüdünü böylece tahdit etmektedir. (Umuyoruz ki bu tahditlerle bu etüdün çerçevesi dışında bıraktığı konuları da değerli arkadaşlarımız yakında ayrı ayrı veya bir arada incelemek imkânını bulur ve böylece Devletler Hukukunun en önemli konularından biri olan ve işlenmesi gerçek bir gayret ve sabır istiyen bu bahisler üzerinde şümüllü bir eseri literatürümüze sağlar.)

“Tebaanın yabancı memleketlerde diplomatik himayesi” bir Giriş ve üç Kısımda incelenmektedir. Giriş “Umumi Mefhumlar” a hasredilmektedir. Burada Diplomatik himayenin Devletler Hukukundaki yeri (ss. 11 - 13), Diplomatik himaye mefhumunun inkişâf seyri (ss. 13 - 16) gözden geçirildikten sonra “Diplomatik müdahale” konusu geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Diplomatik müdahale hallerine (ss. 17 - 188), diplomatik müdahale çeşitlerine ve bu arada diplomatik teşebbüse, diplomatik protestoya, destane teşebbüse, dostane müracaata, diplomatik soruşturmaya etüdün hacminin müsaade ettiği kadar yer verilmektedir (ss. 19 - 27).

Birinci Kısım genel olarak “Diplomatik himaye”ye tahsis edilmiştir. Müellif, diplomatik himayenin muhtelif tarifleri üzerinde ayrı ayrı durduktan sonra kendisi diğer tarifleri birleştiren şu tarifi vermektedir: “Diplomatik himaye, tebaaları yabancı memleketlerde milletlerarası bir haksız fiile maruz kalan bir Devletin, bundan dolayı yabancı Devletle arasında doğan anlaşmazlığın hukukî yollarla halledilmesini temin için müracaat ettiği milletlerarası bir usuldür” (s. 35).

Diplomatik himaye bu şekilde tarif edildikten sonra, şekil ve çeşitlerine geçiliyor ve Milletlerarası Adalet Divanının 11 Nisan 1949 istişarî mütalâası ile ortaya çıkan yeni bir meseleye, Birleşmiş Milletler hizmetinde uğranılan cismanî zararların tazmini meselesine temas ediliyor (Dergimizin bu sayısında bu meseleyi geniş bir şekilde inceliyen etüdümüze bakınız). Bundan sonra, diplomatik himayenin mevzuu ve gayesi incelenmektedir (ss. 39 - 46).

Birinci kısmın ikinci bölümünde diplomatik himayenin hukukî mahiyeti tahlil edilmektedir. Burada, bu konu üzerinde söylenmiş olanların hepsi klâsik doktrinden modern görüşlere kadar, özlü bir şekilde belirtilmekte ve ayrıca milletlerarası içtihatlar da gözden geçirilmektedir. Kısmın sonunda diplomatik himaye gerek iç hukuk, gerekse devletler hukuku bakımından tenkidî bir tahlile tâbi tutulmaktadır (ss. 62 vd.).

Etüdün ikinci kısmında diplomatik himayenin şartları incelenmektedir. Bu kısmın birinci bölümünde diplomatik himaye ehliyeti ele alın-

makta, mahiyeti, hangi devletler hukuku süjelerinin diplomatik himaye ehliyetini haiz olduğu esaslı bir şekilde anlatıldıktan sonra Birleşmiş Milletler Teşkilâtının diplomatik himaye ehliyetini haiz olduğu, Divanın bu konudaki son istişarî mtaâasına dayanılarak belirtilmektedir (ss. 75). Müellif Divanın bu konuda kullandığı "görevsel himaye" tabirinin esas itibariyle diplomatik himaye mânasına geldiğine de işaret etmektedir.

İkinci kısmın ikinci bölümü, diplomatik himaye bakımından tabiiyet şartına tahsis edilmiş bulunmaktadır. Bu bölümde önce tabiiyet mefhumu sonra da, diplomatik himayede tabiiyet şartı üzerinde geniş bir inceleme yapılmaktadır. Milletlerarası tatbikatın çok önemli ve enteresan aynı derecede de girift bir meselesi olan "Çifte tabiiyeti haiz olan şahısların diplomatik himayesinde tabiiyet şartı" meselesine de temas edilmektedir. Bundan sonra, hükmî şahısların diplomatik himayesinde tabiiyet şartı (ss. 91 - 102) incelendikten sonra, ortak, halef ve varislerin diplomatik himayesinde tabiiyet şartı meselesi, misallerle ve doktrinde öne sürülen görüşlerle incelenmektedir (ss. 102 vd.).

Bu çifte tabiiyet meselesinde, öyle zannediyoruz ki, müellif, etüdünün önsözünde yaptığı açıklama yüzünden, ancak bir nebze temas edebildiği önemli bir mesele üzerinde fazla durmak imkânını görememiştir. Birleşmiş Milletler hizmetinde uğranılan cismanî zararların tazmini meselesi Divan önünde iki bakımdan incelenmekte idi: 1) Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kendisi veya ajanları adına milletlerarası tazminat talep etme hakkı var mıdır?) Varsa, Teşkilâtın bu hakkı ile mağdurun tebaası bulunduğu Devletin hakkını nasıl bağdaştırmak mümkün olacaktır? Bu meselenin incelenmesi sırasında, birçok temsilciler ve Divan, bu konuda çifte tabiiyeti haiz olanlara tatbik edilecek umumi kaidelere başvurulabileceği fikrinde idi. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile ajan arasındaki görev bağının ne derece Devletle vatandaşı arasındaki tabiiyet bağına müşabih olduğu ve bunun hukukî izahı üzerinde durulması faydalı bir nokta olabilirdi.

İkinci kısmın üçüncü bölümünde, mahallî kanun yollarını kullanma mecburiyeti anlatılmaktadır (ss. 107 vd).

Nihayet üçüncü kısım diplomatik himayeden feragat ve diplomatik himayenin kaybı konularının tartışılmasına ayrılmıştır. Burada hangi hallerde diplomatik himayeden feragat edileceği, tebaa ve Devlet bakımından incelenmektedir. Bu kısmın ikinci bölümünde ise diplomatik himayeden mahrumiyet üzerinde durulmaktadır. Bu bölüm iskatî zaman aşımı ile sona ermektedir (ss. 119 - 137).

Sayın müellif, tebaanın yabancı memleketlerde diplomatik himayesi konusunu, bu kısa tahlilden de anlaşılacağı üzere, bütün şümulü ve b-

tün meseleleri ile esaslı bir şekilde inceledikten sonra, netice olarak bu konuda başlıca üç fikir ileri sürmektedir:

1. Devletin diplomatik himayeden bulunurken içtimâî bir vazife gördüğü ve bunda tebaasının vekili sıfatıyla hareket ettiği kabul edilmelidir.

2. Tabiiyet şartının yumuşatılması lâzımdır. Zarara maruz kalan ferdin, diplomatik himayede bulunan devletin sadece diplomatik talebin yapıldığı zaman tebaası bulunması şartı ile iktifa edilmelidir.

3. Tabiiyetsizlerin ve ekseriyetle bu vaziyete düşen mültecilerin himayesi konusunda, Birleşmiş Milletler Teşkilâtına tabiiyetsizleri ve mültecileri himaye etmek selâhiyetinin tanınması yerinde olacaktır (ss. 139 - 140).

Doçent Bilge'nin bu eseri, diğer hukuk dallarına nispeten pek zengin sayılmıyacak Devletler Hukuku Literatürümüze, ilmî eser ve araştırmanın bütün hususiyetlerini nefsinde toplamış bir inceleme kazandırmış olmaktadır.

S. L. M.